

Л. М. Діденко
Білоцерківський краєзнавчий музей

**ІНТЕЛІГЕНЦІЯ БІЛОЦЕРКІВЩИНИ
ТА УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
В АРХІВНІЙ КОЛЕКЦІЇ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Останнє десятиліття позначене великим зростанням інтересу громадськості до історії України, активізацією історико-краєзнавчої роботи, прагненням суспільства до відновлення історичної правди про минуле України, відродження її самобутності, уваги не лише до повернутих імен видатних людей, а й до їхнього життя і діяльності та конкретних історичних подій.

Повернення і згадка імен кращих синів і дочок України, які мріяли про вільне майбуття для прийдешніх поколінь, сприятиме формуванню глибоких громадянських почуттів та національної самосвідомості. Звичайно, що в одній статті не можливо в комплексі подати всю групу писемних джерел про видатних людей Білоцерківщини, тому зупинимось лише на найцікавіших і маловідомих документах, які зберігаються в архівній колекції Білоцерківського краєзнавчого музею (БКМ).

Народна освіта на Київщині кін. ХІХ – поч. ХХ ст., як і у всій Україні, була однією з важливих соціальних проблем. Розвиток освіти на Київщині та на Білоцерківщині, зокрема, почався у 30-х роках ХІХ ст. і був пов'язаний із діяльністю утвореного в 1803 р. Департаменту народної освіти (пізніше – Міністерства народної освіти). Відкриття гімназій на Правобережжі припадає на 30–40-і роки ХІХ ст. Усі вони постали як середні школи, переважно з викладанням польською мовою.

Графу В.К. Браницькому в 1842 р. вдалося вирішити питання про переведення до Білої Церкви Вінницької гімназії, яку розмістили у будівлі колишнього єзуїтського монастиря та повітової школи (БКМ, НДМ-228 – фото будинку гімназії, навчального ка-

бінету, кінозалу, гімнастичного залу, коридорів, групи учнів та викладачів, хору гімназії, учнів у біологічному кабінеті, двору). Більшість гімназій в Україні була створена на базі колишніх колегіумів¹, якими опікувався греко-католицький орден св. Василя Великого. У БКМ зберігається комп'ютерна копія "Плана города Белая Церковь 1769 г.", яка підтверджує існування та вказує на місцезнаходження єзуїтського монастиря в Білій Церкві (БКМ, НДМ–3438).

У 1862 р. директором Білоцерківської гімназії був призначений відомий педагог і письменник **Михайло Корнійович Чалий**, який 17 років свого життя присвятив розвитку освіти на Білоцерківщині (БКМ, ДФ-2800 – фотопортрет Чалого М.К.). Народився М.К. Чалий 1816 р. у місті Новгороді-Сіверському. Навчався в гімназії разом із майбутнім відомим педагогом К.Д. Ушинським, у 1844 р. закінчив Київський університет, після чого протягом тридцяти років працював у гімназіях Немирова, Києва, Білої Церкви, у Ніжинському ліцеї, був одним з ініціаторів руху за відкриття недільних шкіл в Україні. До Білої Церкви Михайло Корнійович переїхав, маючи значний викладацький досвід. Свою директорську діяльність у Білій Церкві він розпочав напередодні другого польського повстання (1863). Гімназія в цей час зазнала нищівної критики з боку влади як така, що не впоралася зі своїм русифікаторським завданням. Так, генерал-майор Кранке у рапорті від 5 травня 1863 р. до командувача військами Київського військового округу так писав про Білоцерківську гімназію: "Благое дело дать воспитание бедным детям. Но если это воспитание подготовляет врагов России, если учебное заведение не только не в состоянии исправить нравственное направление детей, но, напротив, еще более развивает в них ложное направление, то не будет ли лучшим закрыть заведение или по крайней мере перевести его в другое место?"²

М. Чалий був людиною великих організаторських здібностей, енергійною і талановитою. Його вплив на гімназистів був значним: він зумів провести гімназію через складні роки імператорської реакції та польський визвольний рух.

Людина високої культури, палкий ентузіаст своєї справи, він прищеплював багатьом своїм вихованцям любов до рідного краю. З його ініціативи в гімназії за короткий час було створено велику бібліотеку. Особливу увагу Чалий приділяв добробуту викладачів гімназії. Саме завдяки його зусиллям в Білоцерківській гімназії в 1860-х роках був створений новий високопрофесійний колектив

викладачів. У початковий період свого існування Білоцерківська гімназія була класичною, тобто в ній викладалися дві мови – давньогрецька та латинська. Згодом її статут кілька разів змінювався. Утримання гімназії здійснювалося державою з бюджету Міністерства народної освіти. Частина коштів надходила у вигляді плати за навчання, хоча частина гімназистів навчалася за державний кошт. Кількість гімназистів у Білоцерківській гімназії зростала – від трьохсот осіб у 1863 р. до чотирьохсот – у 1872 р.³ У 1863 р. стараннями директора, який приділяв особливу увагу дітям з українських селянських та єврейських ремісничих родин, при Білоцерківській гімназії було відкрито парафіяльне училище, яке фактично було підготовчим класом. Кращі учні з малозабезпечених родин приймалися до гімназії на державне утримання. Білоцерківська гімназія у 1872 р. зазнала докорінної реформи – її було реорганізовано в реальне училище. Замість класичної освіти з гуманітарними та філософськими пріоритетами гімназистам почали викладати переважно точні та природничі науки. В архівному фонді Білоцерківського краєзнавчого музею зберігаються підручники, за якими навчалися гімназисти. Це, зокрема, “Правила и программа классических гимназий” (М., 1908) – БКМ, КВ-22275/ПД-5408; “Сборник задач по элементарной физике” (Харьков, 1909) – КВ-15870/ПД-1846; “Сборник упражнений и задач по прямолинейной тригонометрии” (Одесса, 1908) – БКМ, КВ-15996/ПД1934; Э.М. Арбатский. “Элементарный учебник латинского синтаксиса” (СПб., 1915) – БКМ, КВ-15861/ПД-1837 та ін.

У 1867 р. з ініціативи М.К. Чалого для посилення релігійно-морального виховання серед гімназистів на третьому поверсі головного корпусу була відкрита православна церква святих апостолів Архипа і Филимона. Головні ікони та лики святих на іконостасі намалював відомий на той час учитель малювання гімназії український художник І.М. Сошенко (фото в експозиції музею). Церковне начиння гімназійній церкві подарував граф В.В. Браницький, Євангеліє – митрополит Філарет (Амфітеатров).

М.К. Чалий за період від 1862 до 1879 р. вивів Білоцерківську гімназію в число кращих провінційних гімназій Київського навчального округу. Про досягнення він пише у своїй статті “Білоцерківська гімназія”, яку було надруковано в журналі “Киевская старина” за жовтень та грудень 1900 р. В архіві БКМ наявна лише невелика кількість фото та документів, які характеризують добу становлення

Білоцерківської гімназії. Це, зокрема, фотокопія “Прохання про відкриття жіночої гімназії в Білій Церкві – БКМ, ДФ-1279/1-2; фото Білоцерківської чоловічої гімназії – БКМ, ФН-13; фото гімнастичного гуртка Білоцерківської жіночої гімназії – БКМ, ФН-14; фото випуску жіночої гімназії – БКМ, ФН-16. В експозиції Білоцерківського краєзнавчого музею представлені архівні фотодокументи з життя гімназії у 1912–1918 рр.

М.К. Чалий був одним із перших біографів Т.Г. Шевченка⁴. Його науковий доробок в Шевченкіані є досить значним. Знайомство Чалого з Шевченком відбулося в серпні 1859 р. у Києві, на квартирі І. Сошенка. Уже через рік Шевченко в одному із своїх листів до родичів називає М. Чалого “своїм великим приятелем київським”. У 1860 р. він подарував Чалому свого “Кобзаря” з автографом. Чалий брав діяльну участь в організації перепоховання поета на Україні. Зокрема, під час перевезення тіла Шевченка до Канева він виступив у Києві з промовою, в якій високо оцінив значення поета для українського народу.

Після смерті Т. Шевченка М. Чалий почав ґрунтовно працювати над його біографією. У 1882 р. М.К. Чалий, будучи членом редколегії журналу “Киевская старина”, надрукував статтю “Жизнь и произведения Тараса Шевченко (свод материалов для его биографии) с портретом” (у НА БКМ зберігається третій том журналу “Киевская старина” за 1882 р.), у якому на с. 349–355 була надрукована найповніша Тарасова біографія. До кінця свого життя М. Чалий працював над доповненнями до біографії поета (“Из переписки Т.Г. Шевченко с разными лицами (с примечаниями М.К. Чалого)” // НА БКМ № 680 “Киевская старина”, 1897, №3, № 5). В архіві Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України збереглося 5 листів Т.Г. Шевченка до М. Чалого і 3 листи, які написав Чалий до поета. Помер М.К. Чалий 19 лютого 1907 р. у місті Києві і похований на Байковому кладовищі.

Бібліографічний список наукових праць протоієрея **Петра Гавриловича Лебединцева**, які зберігаються в НА БКМ у томах “Киевская старина”, включає 35 наукових статей видатного дослідника історії України, одного з найвідоміших представників плеяди діячів української культури другої половини ХІХ ст., ім’я якого сьогодні, завдяки науковцям нового покоління, повернуте із забуття.

П.Г. Лебединцев народився 21 грудня 1819 р. в селі Яблунівка Звенигородського повіту Київської губернії⁵. Протягом десяти років

свого пастирського служіння в Білій Церкві о. Петро сколихнув громадське життя міста. Він став організатором шкіл для селянських дітей – церковних училищ. Заручившись підтримкою графа Владислава Браницького, на кошти парафіян, Петро Гаврилович відкрив перше церковне училище. За прикладом 4-х шкіл, заснованих ним у місті, стали відкриватися аналогічні навчальні заклади по всій єпархії. Таким чином, П. Лебединцев був ініціатором народної церковної освіти у всьому південно-західному регіоні. Саме йому ми завдячуємо відновленням традицій народної освіти, які існували в Україні в XVII–XVIII ст. і були забуті уже в кін. XVIII – на поч. XIX ст. (фотопортрет П. Лебединцева: “Енциклопедія українознавства” (Л., 1994. – Т. 4.) // бібліотека БКМ, інв. №12897).

За час роботи в Білій Церкві П. Лебединцев, наглядаючи за навколишніми церквами, докладав багато зусиль для збереження церковних пам'яток від руйнування. Завдяки особистому домаганням о. Петра із руїн була відновлена Свято-Миколаївська церква, яку в 1706 р. збудував гетьман Іван Мазепа. Таким чином, Лебединцев зберіг для нащадків архітектурну пам'ятку початку XVIII ст. (БКМ, КВ-5024/ФН-231 – фото Свято-Миколаївської церкви; наукова бібліотека БКМ, інв. № 13453 – малюнок Миколаївської церкви (реконструкція Дмитренка О.Ф.) // *Чернецький Є.* Церкви Білої Церкви. – Біла Церква, 2000 р.). Крім того, Петро Гаврилович вважається першим істориком Білої Церкви, наскрізною темою наукових праць якого була історія міста. Ім'я Петра Гавриловича, як одного з найкращих знавців київської старовини, було широко відоме сучасникам. Він мав значний авторитет не лише серед київських учених. Білоцерківський краєзнавчий музей у 1998 р. започаткував “Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева”⁶, метою яких є дослідження архівних документів та відродження краєзнавства на Білоцерківщині.

Українське Відродження середини 1920 – початку 1930-х років як надзвичайно цікаве явище України, коріння якого сягає періоду недовготривалої української державності 1917–1919 рр., сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Одночасно з українізацією, не менш наполегливо проводилася політика, спрямована на задоволення потреб національних меншин. В Україні в цей час відкривалися національні школи: єврейські, російські, польські, німецькі, грецькі, болгарські тощо. Розглядаючи важливість тих чи інших історичних подій, особливу увагу слід приділити, зокрема,

ролі особистості. Тому невід'ємною частиною подібного дослідження є вивчення життя та діяльності людей, які були учасниками і творцями історії. Серед постатей, які відіграли важливу громадську та суспільну роль в історії міста Біла Церква, – **Ілля Трохимович Нізков**. Документальний матеріал, переданий М.Д. Некрасовою до архівного фонду Білоцерківського музею у 2000 р., красномовно характеризує епоху, в яку жив і працював І. Нізков. Життя цієї людини було сповнене не лише значними досягненнями в педагогіці, визнанням його педагогічного таланту, але й переслідуваннями та гоніннями в останні роки його життя⁷. Ще і сьогодні живі в пам'яті старшого покоління білоцерківців спогади про школу Нізкова, що діяла у Білій Церкві в 1920–1930-х роках.

Народився І.Т. Нізков 18 липня (за ст. стилем) 1877 р. на Дону в сім'ї залізничника. В ранньому дитинстві він залишився без батька. Мати змушена була сама виховувати трьох дітей. У дев'ять років він вступив до місцевої парафіяльної школи, після закінчення якої допомагав учителю вести заняття з учнями і мріяв продовжити навчання в учительській семінарії. Серед односельців користувався повагою, і вони допомогли хлопцеві здійснити мрію. На зібрані односельчанами гроші він виїжджає на навчання до Воронежської вчительської семінарії (Колекція архівних документів БКМ – автобіографія, атестат, “Формулярный список о службе.”; копії фотографій, копії документів). Після закінчення семінарії у 1897 р. І. Нізков був направлений у Воронежський повіт завідуючим і учителем Бобяковського початкового училища ім. імператриці Олександри Федорівни, де працював шість років (БКМ, КВ-29777/ПД-8733 – “Формулярный список о службе инспектора Белоцерковского высшего начального мужского училища коллежского асессора Ильи Трофимовича Низкова. 15 января 1917 г.).

17 лютого 1899 р. І. Нізков одружився із учителькою цього ж училища – З.І. Тройніною, 1879 р.

У 1903 р. Нізков був направлений за казенний кошт на навчання до Глухівського учительського інституту при умові, що у викладанні його замінить дружина. По закінченні інституту у 1906 р. (БКМ, КВ-29779/ПД-8735 – “Атестат об окончании Глуховского учительского института 21 июня 1906 года”), він був призначений викладачем математики у Васильківське двокласне міське училище та педагогічні курси при ньому.

І. Нізков у 1908 р. був переведений у м. Білу Церкву на посаду

інспектора Білоцерківського чотирикласного училища. З 1910 р. згідно з розпорядженням він займав посаду завідуючого дворічними педагогічними курсами при цьому ж училищі та викладача педагогіки і літератури. Був також членом Васильківської повітової училищної ради, тимчасово виконував обов'язки інспектора народних училищ Васильківського повіту. Після реорганізації Білоцерківського чотирикласного міського училища у вище початкове І.Т. Нізков був призначений на посаду інспектора цього училища. Під його керівництвом училище у 1913 р. брало участь у Всеросійській виставці в м. Києві. За представлені експонати було удостоєно золотої медалі, а експонати були залишені в Педагогічному музеї м. Києва.

За особистий внесок у справу педагогіки І.Т. Нізков був удостоєний багатьох урядових нагород. У 1913 р. він отримав чин колезького асесора, у 1914 р. імператорським указом по громадському відомству був нагороджений орденом св. Станіслава III ступеня, у 1915 р. – світлою бронзовою медаллю на стрічці Білого Орла (за особливо корисну діяльність у справі організації спорту і допризовної підготовки), а в 1917 р. – орденом Св. Анни III ступеня (БКМ, КВ-29777/ПД-8733 – “Формулярний список о службе инспектора Белоцерковского высшего начального мужского училища коллежского асессора Ильи Трофимовича Низкова. 15 января 1917 г.”).

І.Т. Нізков мав чин надвірного радника, його ім'я було занесене в книгу “Россия в прошлом и настоящем”, яка була надрукована 1913 р. у Москві за редакцією проф. Федорова. У роки революції 1917 р. Нізков деякий час очолював новообрану першу революційну владу в місті – Раду громадських організацій. Пізніше він став комісаром Тимчасового уряду у Білій Церкві і головою Виконавчого комітету Ради громадських організацій⁸ (можливо, саме цей факт став пізніше причиною його переслідувань). Це призначення яскраво свідчить про довіру до нього з боку громадськості міста. Нізков був добре відомою в місті людиною і користувався глибокою пошаною серед міських жителів. Але згодом він відійшов від політичного життя і все своє вміння і талант віддавав педагогічній діяльності.

Після утвердження на Київщині більшовицької радянської влади Білоцерківське вище початкове училище було перетворене на трудову школу № 4, завідувачем якої з 20 жовтня 1920 р. було призначено І. Нізкова. Крім визначних педагогічних здібностей, він

був всебічно розвинутою людиною: мав красивий голос, грав на скрипці, писав музику, складав вірші, малював, випалював по дереву. Але весь свій талант і енергію він присвятив організації довіреної йому школи. У трудовій школі, крім навчання, учні виконували різну роботу. Силами учнів був створений шкільний музей з цікавими художньо виготовленими експонатами: Ейфелева вежа, єгипетські мумії, опудало крокодила, великий глобус. Усі ці речі, газети, креслення, ліплення різноманітних моделей, виконані руками дітей, були гордістю школи і свідчили про різнобічні знання і зацікавлення учнів. У “школі Нізкова”, як називали її в місті, школярів навчали й виховували працею. Все це було новаторством і великим досягненням Білоцерківської трудшколи № 4 і безпосередньо її директора, який організовував і керував навчальним процесом.

Але всі заслуги талановитого педагога були забуті, коли настав період пролетарського наступу на ідеологічному фронті, період боротьби з “класовим ворогом”. У жорна ідеологічної боротьби потрапили численні партпрацівники, священнослужителі, науковці, освітяни. Країною прокотилася хвиля масових репресій. І.Т. Нізков також став об’єктом нападів з боку Білоцерківської наросвіти.

У вересні 1930 р. у місцевій “Радянській ниві” в рубриці під гаслом “Здійснимо пролетарський контроль над школами, виметемо агентів класового ворога звіттіля” з’явилася стаття “Панам Нізковим не місце в радянській школі”, в якій Нізкова було названо антирадянським, контрреволюційним та реакційним педагогом⁹. На захист педагога стала громадськість міста. На сторінках газет “Учительська газета” і “Пролетарская правда” розгорнулася полеміка щодо справи білоцерківського учителя Нізкова. Ця ж ситуація розглядалась і на III Всеукраїнському з’їзді освітян у Харкові (БКМ, НДМ–3271/5).

1931 р. І.Т. Нізкова було звільнено з посади директора школи. Протягом трьох років тривали гоніння людини, яка все своє життя присвятила педагогічній діяльності і доклала багато зусиль до організації навчального процесу в трудшколі. У цей час він тимчасово працював викладачем Білоцерківського педтехнікуму, робітфаку при педтехнікумі, на комсомольських курсах. У фондах Білоцерківського краєзнавчого музею серед особистих речей та документів І.Т. Нізкова зберігаються копії звинувачень та особисті коментарі Нізкова з цього приводу, які розкривають безпідставність його переслідування (БКМ, НДМ–3271/5).

Знайомі, друзі та учні Нізкова виступали за встановлення справедливості та його реабілітацію. Він отримував велику кількість листів, у яких його учні (а їх були сотні чоловік) всіляко підтримували його морально, обурювалися несправедливим ставленням до нього Білоцерківської наросвіти.

Лише 1 вересня 1934 р. І. Нізков був поновлений на роботі. Але роки гонінь і нервових потрясінь не минули безслідно. Його здоров'я було підірване трьохрічною боротьбою з Білоцерківською наросвітою. В останні роки свого життя Нізков працював викладачем у Білоцерківській середній школі № 3, писав наукові праці з педагогіки.

До останнього дня свого життя І.Т. Нізков перебував на своєму робочому місці. Помер він восени 1939 р. під час учительської конференції¹⁰.

Місто урочисто провело в останню путь свого почесного громадянина, який усе своє життя віддав справі навчання й виховання молоді. Подружжя мало 5 дітей: Олександра (1899 р. н.), Ларису (1901 р. н.), Анатолія (1905 р. н.), Віталія (1907 р. н.) та молодшу дочку, ім'я якої не відоме. Старші сини – Олександр та Анатолій – були інженерами, Віталій – юристом. Дочка Лариса продовжила справу батька – стала педагогом. Спочатку вона працювала викладачем у Вищому навчальному училищі, пізніше – у трудшколі № 4, а з 1939 р. – у школі № 4, звідки у 1961 р. вийшла на пенсію. Відомо, що молодша дочка І. Нізкова була домогосподаркою. Старший онук І.Т. Нізкова – О.О. Нізков – був проректором Київського політехнічного інституту, професором. Онук М.Д. Некрасова проживає у Санкт-Петербурзі. У Києві мешкають онуки: Н.О. Нізкова – педагог і Г.В. Васколович – інженер. Онуки Віталій і Григорій Драполюки (обидва інженери за фахом) проживають у м. Харкові. До 1998 р. у Білій Церкві проживав ще один онук – А.Д. Некрасов, який працював у Білоцерківському міжміському бюро технічної інвентаризації.

Цікавою особливістю архівної добірки є коментарі І. Нізкова, які більш повно розкривають зміст документів. Це, зокрема, матеріали науково-допоміжного фонду музею (БКМ, НДМ-3271/3) – машинописні копії документів:

№ 1. Довідка №151/17 Рябовської хутірської ради від 29 травня 1929 року, у якій дана характеристика Нізкова.

№ 2. "Вьтиска из "Книги записей" русской трудшколы № 4"

від 29.04.1927 р. про високохудожні роботи учнів цієї школи як одне з найбільших її досягнень.

№ 3. Посвідчення № 3815, видане Білоцерківським окрнаросвіти І.Т. Нізкову від 31 серпня 1927р., про завідування трудшколою № 4.

№ 5. Виписка із статті т. Нікіфорова “Защита прав просвещенцев” (газ. “Народный Учитель” от 23 мая 1928 г.) про переслідування і звільнення в Білій Церкві вчителя Нізкова.

№ 6. Виписка із доповіді на III Всеукраїнському з'їзді освітян у Харкові (газ. “Народный учитель” № 24 от 13 июня 1928 г.) про факт звільнення в Білій Церкві тов. Нізкова.

№ 7. Лист № 50402 Наркомату праці від 1 вересня 1928 р. Білоцерківській інспектурі праці про відміну Постанови РКК при Білоцерківській наросвіти про звільнення гр. Нізкова з посади завідуючого трудшколою № 4.

№ 8 . Лист № 50402 у Білу Церкву гр. Нізкову І.Т. від Наркому праці від 29 вересня 1928 р.

№ 9. Виписка з наказу № 96 Білоцерківського відділу народної освіти від 10 жовтня 1928 р. про проведення чергової ревізії в російській трудшколі № 4.

№ 10. Виписка із статті “Призвать к порядку” (газ. “Учительская газета” № 45, ноябрь 1928).

№ 11. Лист № 46-1205 Нізкову про необхідність негайного відновлення його на посаді від 3 листопада 1928 р. (м. Харків).

№ 12. Виписка з наказу № 111 окружного інспектора наросвіти від 15 листопада 1928 р. про відновлення на посаді завідуючого Білоцерківською російською трудшколою № 4.

№ 13. Протокол № 24/27 засідання президії Білоцерківської окружної ради профспілок у м. Богуславі (25 листопада 1928 р.) про пропозиції Білоцерківській профспіліці і інспектурі праці надалі не допускати таких справ.

№ 14. Виписка із статті “Умопомрачительная ревизия (Дело т. Низкова)” газ. “Учительская газета” № 3 від 6 січня 1929 р. про ганебну справу із звільненням, відновленням і новою спробою “обревивозать”, звільнити т. Нізкова.

№ 15. Виписка з протоколу № 15 наросвіти від 12.07.1929 р. про оголошення догани Нізкову.

Серед тих, хто опікувався розвитком культури, науки і мистецтва у нашому краї, чимало імен не лише науковців, але й ентузіастів-краєзнавців. Історико-краєзнавча тематика широко представлена в

архівних документах БКМ (ТК-164, ТК-166) – альбомах Болсуновського, людини, яка відіграла велику роль у розвитку краєзнавства та збереженні історичної пам'яті.

Болсуновський Карло Васильович був нащадком старовинного боярського роду Великого Князівства Литовського. Народився він 1838 р. у м. Сквирі Київської губернії. Освіту здобув у Немирівській гімназії. 1861 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, який не закінчив через смерть батька, а також через політичні заворушення 1863 р. Від 1862 до 1872 р. він працював домашнім учителем, а згодом вступив на службу до Французького товариства Києво-Брестської залізниці. За час свого перебування в Києві Болсуновський не втрачав інтересу до науки, вивчаючи під керівництвом професорів Я. Волошинського, С. Страшкевича, В. Антоновича та інших історію, геральдику і нумізматику. Знайомство з В. Антоновичем стало поштовхом до поглибленого вивчення нумізматики. К. Болсуновський був членом багатьох учених архівних комісій та археологічних товариств. У 1905 р. його було обрано членом комітету правління Київського художньо-промислового і наукового музею, тоді ж – хранителем мюнц-кабінету цього музею. У бібліотеці К. Болсуновського переважали книги з нумізматики, історії та археології російською, польською та іншими мовами. Крім зібрання книг, він мав колекцію російських та польських екслібрисів, медалей різних цехів тощо¹¹. Цінні речі зі своїх колекцій Болсуновський вважав своїм обов'язком передавати музеям¹². Приблизно на початку 1917 р. К. Болсуновський переїхав з Києва до Сквири. На основі своєї колекції він заснував тут музей. Після смерті К. Болсуновського 24 вересня 1924 р. музей припинив своє існування. У зв'язку з тим, що почалося розкрадання речей і книжок з музею, частина музейних речей була перевезена краєзнавцями до Білоцерківського музею. Крім цього, листування К. Болсуновського з різними особами та деякі ненадруковані праці й фотографії були передані до Київського музею українських діячів науки; література з нумізматики – Харківському інституту ім. Т. Шевченка, література з археології та частина нумізматичної колекції – Державному музею українського мистецтва, колекція екслібрисів – Українському науково-дослідному інституту книгознавства в м. Києві¹³. На сторінках “Альбому Болсуновського” збереглося листування між В. Гошкевичем та К. Болсуновським (БКМ, ТК-164/3 – лист “Скифія”). За заповітом К.В. Болсуновського, російськомовні

книги повинні були залишитись у Сквирському музеї, а видання польською та іншими мовами мали бути передані польському товариству, якого на той час уже не існувало. Тому ці книги були передані сквирському ксьондзу. Після його арешту в 1927 р. і вислання на Соловки всі речі і бібліотека були конфісковані. Частину книжок ДПУ передало Білоцерківському музею¹⁴. Багато речей із колекції К.В. Болсуновського зникли безслідно, зокрема збірка автографів XVI–XVIII ст.¹⁵ Два альбоми Болсуновського зберігаються серед архівної колекції документальних фондів БКМ. Один із них (БКМ, ТК-166) знайомить із колекцією візиток, які дають уявлення про коло знайомих, науковців, колекціонерів, редакторів журналів та багатьох інших людей, які спілкувались із Болсуновським.

В іншому альбомі (БКМ, ТК-164 – “Albums wykopalisk. 1871–1905. wt. K. Bolsunows”) представлені фото, листи і нотатки К. Болсуновського. Більша кількість фотографій та репродукцій відсутня, але та частина, що збереглася, дозволяє визначити коло інтересів і осіб, які спілкувалися з ним, питання, що поставали перед автором при вивченні незнайомого або, навпаки, дуже цікавого матеріалу. Одним із таких особистостей був Вікентій Хвойка, про що свідчать малюнки та фотографії із альбому:

“Внутренний вид устройства курганов около местечка Жаботина Чигиринского уезда Киевской губернии” (малюнок олівцем В. Хвойки);

“Horodyszuze w Pasterskiem “ – 3 роботи В. Хвойки (фото);

“Paleolit. Chwoiko. 1891–1903” (фото);

“Керамика Трипольської культури періода неолита. Хвойка. 1907 г.” (фото);

“Раскопки В. Хвойки. 1908–1909. la culture greko – slave” (фотокопії);

“Раскопки В.В. Хвойки в селе Белгородка. 1908–1909” (фото);

В. Хвойка та група відвідувачів на розкопках в с. Белгородка. 12 серпня 1909 р. (фото);

“Остатки фундаментов древнего храма, открытые при раскопках, произведенных В.В Хвойки в с. Белгородка. 1909” (фото);

“Раскопки В. Хвойки у Десятинной церкви. 1908” (фото);

“В. Хвойка на раскопках” (фото);

“Раскопки. Акрополис. 1908” (фотокопія малюнка В. Хвойки);

“Белгородка. 1908–1909” (фото);

“Посудина трипільської культури після реставрації. 1906 р.” (фото);

“Посудини трипільської культури із зображенням зооморфних фігур, знайденої під час розкопок В. Хвойкою у 1906 р.” (фотокопія малюнка);

“Коллекция костяных амулетов из собрания Петра Дзбановского¹⁶ из Саварки” (малюнок, виконаний К. Болсуновським).

В “Альбомі” представлені:

“Коллекция амулетов Болсуновского. 1900 – 1910” (2 фото);

“Fouille de Khvoika. Погребение” (графічні відбитки 73 монет);

“Кресты сирийского прототипа в Княжескую эпоху” (2 фото);

“Amulettes Chretiens de II оw VII siecles” (10 малюнків);

“Коллекции крестов офицеров Гизо. 1889–1893” (фото Г. Блоневського);

“La culture Chretienne collection de Ch Bolsunowski. 1877–1900” (фото);

Колекція христів і дарохранительниці Болсуновського (фото);
Експерсії в Білгородку 28 та 29 серпня 1908 р. (4 фотографії М.М. Гвоздика);

“Золотые ворота в Киеве до реставрации” (фото);

“Вход в храм Св. Владимира в Овруче. 1870” (фото);

“Коллекция С. Л. Дроздова. 1900–1910” (наконечники стріл, списів, кам’яні сокири, пряслиці, церковні хрести тощо – 8 фото);

“Древности Иркутского музея от хранителя Михаила Павловича Овчинникова. 1908” (фото);

“Из собрания Дроздова. Табл.VII” (фото);

“Указ Его Императорского Величества” (фотокопія);

“Труды XIII Археологического съезда. Таблицы №1, 3, 5, 7, 8, 11, 12” (репродукції).

К.В. Болсуновський у листі до Ф.О Колодистого від 3.11.1908 р. писав: “Як Вам відомо, монетам нашого музею не вистачає детального опису, а той скорочений каталог, який склав за російськими монетами покійний жертвувач С.В. Бодилевський, не відповідає вимогам сучасної науки. Спроби нашого поважного директора М.Ф. Біляшівського звалити цю роботу на мої старечі плечі не увінчалися успіхом, і тепер він доручив мені прохати Вас, дорогий Федоре Олександровичу, прийняти цю роботу в свої руки. Приєднуючись до його прохання, я готовий обіцяти моє особисте співробітництво в складанні цього каталогу всякий раз, коли Ви цього від мене будете вимагати”¹⁷.

Засноване 1867 р. у Києві Товариство любителів старожитностей та мистецтв поклало початок збору експонатів для міського музею, що був заснований у 1899 р. на кошти київської громадськості і за безпосередньої участі українського колекціонера, мецената і археолога Б.І. Ханенка. К.В. Болсуновський збирав фото колекцій Ханенка. До "Альбому", зокрема, увійшли:

фото матеріалів трипільської культури (фрагменти кераміки, зернотерка, карта – схема трипільського поселення, кам'яні та кістяні знаряддя праці);

фото хрестів і медалей з колекції Ханенка (№ 567–573; № 1311–1317);

"Коллекция Чернева, которую купил Б.И Ханенко" (фото);

6 фото колекції Ханенка в Києві (1904–1906 рр.);

фото жіночих прикрас з колекції Ханенка (Київ, 1906 р.);

фото колекцій Ханенка "La culture vizantik", "La culture slavo – russe", "La culturo neo – vizantik – знаменитый Мономахов крест с киотою";

фото "Прикраси XI–XII ст." з колекції Ханенка тощо.

У 1904 р. музей одержав статус Київського художньо-промислового і наукового ім. Імператора Миколи Олександровича. У ньому працювали М. Біляшівський, Д. Щербаківський, В. Хвойка, К. Болсуновський, В. Козловська та ін. Працівники музею неодноразово робили наукові виїзди в губернії, у тому числі і в повіті Київської губернії. Але вони не обмежувалися контактами з ближньою округою, а налагоджували тісні зв'язки з багатьма музеями Російської імперії, серед яких були громадські та приватні установи. В "Альбомі Болсуновського" містяться фото і малюнки експозицій та колекції багатьох музеїв Росії, що свідчить про широку музейну мережу, охоплену київськими музеезнавцями. З українських музеїв представлені музей Рівненського сільськогосподарського товариства, приватний музей Є.Р. Запорозького та Херсонський міський музей, а з російських – Саратовський і Воронежський. Інтерес київських музеезнавців, у тому числі Болсуновського, сягав і просторів Сибіру, звідки до них надходила інформація про колекції музеїв Мінусінська та Іркутська.

Архівні документи БКМ розкривають також невідомі сторінки життєвого і творчого шляху видатного українського композитора і фундатора національної духовно-музичної школи **Кирила Григоровича Стеценка**, який у багатьох своїх творах підсилив міць шев-

ченківського слова ніжною, мов сплетеною із сонячного проміння, піснею та музикою. Не всім відомо, що Кирилу Григоровичу належить одна з перших спроб створити мелодію до вірша-пісні П. Чубинського “Ще не вмерла Україна”, що за його життя написана ним літургія звучала колись по всій Україні, що багатогранність його таланту проявилась також у малярських і графічних роботах.

Народився К.Г. Стеценко 24 травня 1882 р. у с. Квітках у колишньому Канівському повіті у великій сім’ї (11 осіб) з дуже мізерними доходами. Але його дядько Данило Горянський звернув увагу на здібності маленького хлопця, який вдало виконував олівцем ескізи портрети гостей, забрав його до себе в Київ і віддав до малярської школи відомого тоді в Києві художника Мурашка. У Києві К. Стеценко вступив до Києво-Софійської духовної школи. 14 червня 1903 р. він закінчив семінарію і, відмовившись від духовного сану, вирішив присвятити себе музично-педагогічній діяльності, зокрема музичній підготовці вчителів. З 1908 р., одержавши з великими труднощами місце вчителя співів у Білоцерківських чоловічій та жіночій гімназіях, він, налагодивши заняття в гімназії, намагався активізувати культурне життя Білої Церкви: створив у гімназіях хори, організував їхні спільні виступи у приміщенні гімназії та в залі Громадського зібрання. Ці виступи мали благодійний характер, тобто кошти від них ішли на допомогу бідним гімназістам. У цей період свого життя він написав ряд творів: хор “Пам’яті Гоголя” на слова учня Білоцерківської гімназії, “Коваль” (слова І. Франка), “Сон” (слова П. Грабовського), пісні “І золотої й дорогої”, “Тече вода з-під явора” (слова Т. Шевченка), “Колискова” (слова Г. Коваленка), кілька романсів. Скрізь, де працював Кирило Григорович, спалахував вогник мистецького життя (БКМ, ПД 11204-16 – музика К. Стеценка, слова М. Бика “Пам’яті Н.В. Гоголя”). Білоцерківці вшанували пам’ять композитора меморіальною дошкою на будинку Білоцерківського державного аграрного університету (у минулому – гімназії).

Пам’ять про К.Г. Стеценка зберігають у своїх серцях і його земляки в с. Квітках (БКМ, КВ-20169/ФН-973 – фото Меморіального музею К.Г. Стеценка в с. Квітки; БКМ, КВ-20170/ФН-974 – фото відкриття меморіального музею в с. Квітки 23 травня 1982 р.; БКМ, КВ-20172/ФН-976 – фото біля пам’ятника композитору в Квітках: син композитора В.К. Стеценко, племінниця композитора Н.П. Караван, сестра Г.Г. Новел-Стеценко, завмузеєм Н.П. Квітка,

музикознавець М.П. Булат, директор музичної школи М.І. Михальченко, голова колгоспу, товариш Вадима Кириловича М.Ф. Цюбко; БКМ, КВ-20173/ФН-977 – фото “Покладання вінків до пам’ятника К.Г. Стеценку в Квітках Корсунь-Шевченківського району 23 травня 1982 р.), онуки та родичі, які щорічно проводять у с. Веприку культурно-мистецькі заходи (БКМ, КВ-24369/ПД- 6618 – Свято пісні “Пісенні дзвони” в с. Веприк, жовтень 1987 р.; БКМ, КВ-24368/ПД-6617 – народне свято “Пісенні дзвони” 28 травня 1989 р. в с. Веприк) та святкування в Білій Церкві ювілейних дат – 90-річчя і 100-річчя від дня народження К.Г. Стеценка, які відзначались у закладах культури міста: музичній школі № 1, Білоцерківському районному будинку культури та парку культури ім. Г.І. Петровського (БКМ, КВ-19097/ФН-884 – фото онуки К. Стеценка – Тетяни; БКМ КВ-19096/ФН-883 – фото онуки К. Стеценка Олександри, БКМ, КВ-19095/ФН-882 – фото онука Кирила Вадимовича Стеценка; БКМ, КВ-19094/ФН-881 – фото групове “Онуки К. Стеценка – Олександра, Тетяна і Кирило виступають в органному залі м. Біла Церква”; БКМ, КВ-17305/ФН-668 – фото “Виступ оркестру музичної школи на вечорі, присвяченому 90-й річниці К. Стеценка в літньому театрі Білої Церкви 24 травня 1972 року”; БКМ, КВ-17306/ФН-669 – групове фото, на якому зображені директор БКМ Шуляк І.Т, колишня учениця Білоцерківської гімназії, учасниця хору під керівництвом Стеценка Баришполь Неоніла Михайлівна, дочка композитора Стеценка Анастасія Кирилівна, син композитора, викладач Київської державної консерваторії Стеченко Вадим Кирилович та працівник відділу пропаганди Білоцерківського комітету партії Дячук Олег Кузьмич у літньому театрі парку Петровського. 1972 р.”; БКМ, КВ-19098/ПД-3489, КВ-19442/1/ПД-3709/1 – фото “Святкування 100-річчя від дня народження композитора Кирила Григоровича Стеценка в Білоцерківському краєзнавчому музеї та театральному залі Палацу культури і творчості Білоцерківського комбінату шин. 1982 р.” БКМ, КВ-19443/ПД-3710; КВ-24365/ФН-1521 – фото “Музичний виступ онуків К. Стеценка – Тетяни, Олександри і Кирила на сцені Палацу культури в Білій Церкві до 100-річного ювілею композитора”; БКМ, КП-24367/ФН-1523 – фото “Вітання дочки К. Стеценка із 100-річним ювілеєм її батька”.

Серед архівних документів зберігається ”Програма концерту до 100-річчя К. Стеценка”, що проходив у Колонному залі ім. М.В. Ли-

сенка в м. Києві 14 червня 1982 р. (БКМ, КВ-20174/ПД-4138). Цього ж року відбулися святкові заходи у Львові, так зокрема, в залі театру юного глядача ім. М. Горького Львівська державна консерваторія ім. М.В. Лисенка організувала науково-теоретичну конференцію та урочистий вечір.

Ім'я К.Г. Стеценка – одне з тих великих імен, які прикрашають невичерпно плодючу землю України. Кращі хори, романси й великі вокально-інструментальні твори композитора увійшли до золотого фонду вітчизняної культури. Загальновідомі його хори “Сон”, “Прометей”, кантата “Шевченкові”, романси “Стояла я і слухала весну”, “Дивлюсь я на ясні зорі...”, обробки “Заповіту” та колядок. Він створив чотири кантати, кілька опер, понад п'ятдесят хорових творів та близько п'ятдесяти романсів.

Останні два роки свого життя К. Стеценко прожив у селі Веприк Фастівського району. Тут він був священиком і помер у 1922 р. від тифу. Поховали К. Стеценка на цвинтарі біля церкви в с. Веприк, згідно з бажанням парафіян, які не захотіли віддати тіло свого “батьошки”, як цього вимагали кияни (БКМ, КВ-19547/ФН-897 – фото будинку меморіального музею-садиби композитора К. Стеценка в с. Веприк. 26 червня 1982 р.; БКМ, КВ-19557/ФН-901 – фото нащадків К. Стеценка; БКМ, ДФ-519 – фото К. Стеценка з дружиною і доньками; БКМ ДФ-985 – фото “К. Стеценко у Білій Церкві. 1909 р.”; БКМ, КВ-19554/ФН-898-900; ДФ-1014/1,2,3 – фото пам'ятника на могилі видатного українського композитора К. Стеценка в с. Веприк Фастівського району).

Доречно зауважити, що меморіальний музей-садиба К.Г. Стеценка в с. Веприк Фастівського району до 1997 р. був філіалом Білоцерківського краєзнавчого музею.

Вагоме місце у справі духовного відродження українського народу займала церква. Тому за якими б фасадами не ховалися вороги нашої державності, їхня суть зводилася до одного: одурманити душу народу через Божі храми. Це й визначило в композиторській діяльності К. Стеценка два рівноцінні напрями – світський і релігійний. Перебування композитора у с. Веприк можна вважати епохальною подією. У Веприцькій церкві прозвучали вперше створені композитором молитви українською мовою, на сцені Веприцької “Просвіти” задзвеніли чарівні українські пісні. Веприк став прикладом відродження гнобленої віками української церкви та національної культури.

Творчий шлях К.Г. Стеценка досить короткий, музична спадщина не надто велика, але значення його творчості в українській культурі значне і не достатньо вивчене. Ще попереду дослідження і знахідки, спогади і посвяти його лірико-драматичним образам, які створювалися на початку ХХ ст. у бурхливу епоху українського Відродження.

Яскравим явищем культурного життя Білої Церкви у 1920–1930-х роках є творчість надзвичайно талановитої та інтелектуальної людини – **Івана Івановича Міщенка**. Тернистою стежиною привела його доля до нашого міста, де він провів більше двадцяти років і залишив по собі добру пам'ять у багатьох поколінь. Білоцерківський краєзнавчий музей володіє унікальною колекцією картин художника та архівними документами, які були передані в дар його дочкою Вірою Іванівною.

Народився Міщенко 1876 р. у с. Мар'янівці Лозівського повіту на Криворіжжі. Його батько був столяром і сільським скрипалем, але помер молодим, залишивши дружину з трьома дітьми. Здібний хлопець сам знайшов дорогу до обраної мети (БКМ, КВ-19177/ПД-3530 – “Особистий листок Івана Івановича Міщенка від 19 червня 1938 року”).

Короткий життєпис художника І.І. Міщенка постає з листа його дочки В.І. Коваленко (БКМ, КВ-18500/ПД-3100 – лист (рукопис), переписаний Н.І. Кобмовим 5 червня 1946 року). В юні літа доля звела майбутнього художника з добрими людьми – родиною архітектора Тодорова, де він отримав домашню освіту. Заробляючи сам на прожиття, Міщенко вступив до Одеського художнього училища, яке закінчив у 1904 р. (БКМ, ДФ-318 – каталог п'ятої осінньої виставки картин, влаштованої в 1929 р. художнім товариством ім. К.К. Костанді в м. Одесі). Будучи ще студентом училища, в 1901 р. Міщенко був запрошений до Києва, де виконував деякі художні роботи при оформленні Володимирського собору (БКМ, 9518-7311 – фото “Міщенко-студент”; БКМ, КВ-18208/ПД-2887 – документ (копія), затверджений нотаріально, від старости Володимирського собору від 30 березня 1901 р. про те, що І.І. Міщенко виконав кілька художніх робіт для собору св. Володимира, у яких виявив себе талановитим і сумлінним художником, про що свідчить генерал-майор П. Жуков). Тут він познайомився із художниками В. Васнецовим, М. Нестеровим, М. Врубелем та М. Мурашком, а також із майбутньою дружиною – Марією Михайлівною, родичкою композитора Я. Яциневича (БКМ, КВ-18501/ФН-795, КВ-23789/ФН-1449,

КВ-23787/ФН-1447 – фото дружини художника Коваленко М.М.).

У 1904 р. І. Міщенко вступив до Петербурзької академії мистецтв. Під час навчання він підтримував тісні дружні стосунки з І. Бродським, який навчався курсом нижче. У цей час у мистецтві поширювався “новий стиль” – модерн, який був компромісом між життям і мистецтвом і став дзеркалом епохи. Пізній академізм, що панував у Петербурзькій академії мистецтв на межі XIX і XX ст., першим наблизився до модерну. Учителями Міщенка були засновник російського реалізму І. Рєпін (БКМ, КВ-18215/ПД-2894 – записки І.І. Міщенка про І.Ю. Рєпіна), передвижник і прихильник побутового жанру К. Савицький, а також П. Чистяков – майстер академічного малюнка. Ці художники шліфували талант І. Міщенка, який формувався у складний історичний період першої російської революції. Можливо, саме тому серія робіт, яку І. Міщенко готував до конкурсної виставки випускників Академії, мала назву “1905-й рік” (БКМ, 9517-7310/1-4 – фото картин “Безробітний, або повернення з тюрми 1905 р.”, “Только на Бога”). Ця тема була особливо близькою художнику, перед очима якого довго стояв образ молодої дівчини – учасниці антиурядового страйку, якій жандарм відрубав руку, що тримала прапор. До серії “1905-й рік” належали також картини “Біля вікна”, “Без матері”, “Поранена” (БКМ, 318/2 – “Свідоцтво № 1385 з канцелярії Петроградської академії мистецтв від серпня 1917 року про те, щоб художнику Міщенку, який вирушає в Росію для художніх робіт з природи і зняття місцевих краєвидів, сприяти у виконанні цього завдання).

Після закінчення в 1912 р. академії Міщенко переїжджає до Києва, де працює завідуючим художньою школою; до 1915 р. вчителює у Лаврській іконописній школі (БКМ, 9517-7310/7 – фото майстерні живопису в Києво-Печерській лаврі з художником, 1910–1915 рр.; БКМ, КВ-18206/ПД-2885 – посвідчення від Духовного собору Києво-Печерської лаври 27 червня – 10 липня 1918 р. про те, що Міщенко І.І. був учителем живопису і малювання Лаврської іконописної школи і керівником іконописних робіт Лаврської іконописної майстерні з 15 вересня 1910 р. по 21 вересня 1915 р.), розписує церкву при Київській гімназії (БКМ, ДФ-2277 – фото “Міщенко розписує іконостас церкви І-ї класичної гімназії. м. Київ. 1910 рік”; БКМ, ДФ-2280 – фото “Міщенко під час роботи в іконописній майстерні. м. Київ. 1910 р.”; БКМ, КВ-18210/ПД-2889 – поштова листівка “Его высокородию г-ну художнику И.И. Мищенко изъ г. Екате-

ринодара от художественной картинной галереи им. Федора Акимовича Коваленко. 27 октября 1915 г.”; БКМ, КВ-18209/ПД-2888 – запрошення Міщенка І.І. на відкриття ювілейної XV періодичної виставки картин художників Імператорської академії мистецтв 13 березня 1916 р. у залах Картинної галереї ім. Ф.А. Коваленка; БКМ, КВ-18207/ПД-2886 – лист із канцелярії Імператорської художньої академії від 15 липня 1915 р. на ім'я Міщенка про сплату гербових марок для видачі свідоцтва за підписом секретаря, гофмейстера двору Його Величності; БКМ 9517-7310/8 – фото “Міщенко зі своєю дружиною біля картин “Пошугили” і “Скоро одни”; БКМ 9517-7310/5 – фото картини Міщенка І.І. ”Поетеса”), брав участь у виставках м. Києва, Харкова та Катеринодара, був членом Всеросійського кооперативного промислового кредитного товариства “Художник” (БКМ, НДМ-318 – членський квиток № 394).

З 1917 по 1933 р. І. Міщенко жив у Білій Церкві, звідки родом була мати його дружини. Художник учителював в українській школі № 1 та педагогічному технікумі, був членом Білоцерківського комітету охорони пам'яток старовини та мистецтва, заснованого 15 серпня 1920 р. за ініціативою С.Л. Дроздова. Міщенко працював із Дроздовим у музеї, де займався реставрацією старих картин і писав нові, головним чином, на краєзнавчу тематику: “Міст у парку “Олександрія”, “Білоцерківський договір Богдана Хмельницького” (БКМ, КВ-18213/ПД-2892 – посвідчення від 5 грудня 1925 р., видане І.І. Міщенку про те, що він дійсно працював у Білоцерківському археологічно-етнографічному музеї, влаштовував окружну виставку на користь ліквідації безграмотності і що музей придбав у нього 8 картин; БКМ, ДФ-3184 – лист № 35 від завідуючого музеєм м. Краснодар Я. Жарка від 6.08.1926 р. про те, що картини Міщенка, які виставлялись у музеї, будуть йому повернуті). У 1927 р. він став членом Асоціації художників Радянської України, активізував культурне життя Білої Церкви, зокрема організував цілий ряд виставок (БКМ, ДФ-318 – посвідчення № 591 члена Асоціації художників Червоної України, видане Міщенку І.І. Всеукраїнською Центральною Президією 27 жовтня 1927 р. (м. Харків); БКМ, КП-24336/23/ПД-6613/23 – квитанції № 400 про сплату членських внесків Білоцерківському окружному відділу “РОБІТОС” від 23.05. 1925 р.). У 1931 р. в місті відкрилася друга пересувна виставка, на якій експонувалося понад 100 робіт, 17 з яких належали пензлю І. Міщенка (БКМ, ДФ-318 – каталог художньої виставки Київської філії “ВУАПМИТ”, 1931 р., м. Біла Церква).

У своєму власному будинку на Заріччі, на мальовничому березі р. Рось (БКМ, КВ-23601/ПД-6179 – довідка від Білоцерківської міської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів № 2088 від 26 червня 1930 р. про власність на хату, сарай, 0,2 десятини землі) І. Міщенко влаштував своєрідну художню студію, де навчав малюванню дітей та дорослих. У вільні години художник любив працювати на природі (БКМ, 9518-7311 – фото “Міщенко в колі близьких родичів”; БКМ, ДФ-2282 – фото “Сім’я Міщенко: дружина та чотири доньки в його майстерні на Заріччі. 1910 р.”). Звідти його чудові українські пейзажі, квіти, хмарне небо, бузок біля садиби художника (БКМ, КВ-18223/ФН-76 – фото “Студія на Заріччі. Художник за мольбертом. 1930 р.”; БКМ, КВ-18226/ФН-764 – фотолістівка “Міщенко І.І. за роботою”; БКМ, КВ-18224/ФН-762 – фото натурщиці у студії на Заріччі. 1930 р.; БКМ, КВ-23788/ФН-1448 – фото “Сім’я художника у студії на Заріччі: дочки Віра і Надя. м. Біла Церква. 1915 р.”; БКМ, КВ-18216/ФН-754 – фото сім’ї художника 1934 р.; БКМ, КВ-23593/ФН-1438 – фото дружини, дочки та сина І. Міщенка; БКМ КВ-18221/ФН-759) – фото дочок Міщенка І.І. 1920 р.; БКМ КВ-24336/20-22/ПД-6613/20-22 – квитанції про здачу грошей на потреби культурного будівництва. 1921–1932 рр.). З фото “Похорон сина художника”, який помер 1 травня 1900 р. о 10 год. вечора на 4-му році життя (БКМ, КВ-23595/ФН-1440) ми дізнаємося про трагічну подію з життя художника.

Однією з найбільш цікавих сторінок у творчій спадщині художника є написані ним портрети, які дають нам уявлення про сім’ю художника та про тих людей, які його оточували. Це, зокрема, портрети дружини та дітей художника, які досить часто виконували роль моделей (БКМ, КВ-23592/1.7/ ПД-6174/1.7 – листи І.І. Міщенку від дочок Віри та Надії; БКМ, КВ-23594/ФН-1439 – фото членів родини художника Міщенка І.І.; БКМ, ДФ-424 – фото дочок Віри і Надії), портрети Животовських – вихователів дитячого будинку, натурщиків та ін.

Художній дар батька передався його молодшій доньці Вірі, яка закінчила у 1930 р. Київський художній інститут, працювала, як і батько, викладачем малювання в Білоцерківському педтехнікумі. На Республіканській виставці, присвяченій пам’яті Т. Шевченка, що відкрилася 1939 р. у м. Києві, увагу багатьох привернула її картина, на якій зображено могилу Шевченка в Каневі. Старша дочка – Надія Іванівна – працювала викладачем біології. Обидві доньки дуже любили і поважали свого батька, мріяли створити меморіаль-

ний музей. Саме завдяки їм, справжній інтелігентності цієї родини, творча спадщина батька надійшла до Білоцерківського краєзнавчого музею – це – понад сорок робіт, багато фото, документів, речей.

Останній період творчості художника пов'язаний із Ленінградом, куди він прибув у 1932 р., щоб добути гроші для сім'ї під час страшного голодомору (БКМ, ДФ-318 – довідка про те, що Міщенко І.І. працює в Ленінградському обласному кооперативному художньому товаристві художником-портретистом з 17.08.1932 р.; БКМ, КВ-19176/ПД-3529 – “Заявление в Ленинградское областное кооперативное общество художников “ИЗО” о принятии Мищенко И.И. в члены общества. 1932 г.”).

У Ленінграді І. Міщенко зустрічався з товаришами по Академії, зокрема Бродським і Ченцовим, працював копіювальником картин кращих майстрів, оформлював Будинок культури ім. Першої п'ятирічки, дитячі дошкільні установи (БКМ - 9517-7310 – фото “Міщенко І.І за роботою в дитячому садку у м. Ленінграді, 1934 рік”; БКМ, КВ-18212/ПД-2891 – довідка про те, що Міщенко дійсно оформлював роботи в дитячому садку № 20 при Будинку культури ім. Першої п'ятирічки в м. Ленінграді та про якісне і сумлінне виконання робіт).

У 1936–1937 рр. І.І. Міщенко працював у художній майстерні (БКМ, КВ-18214/ПД-2893 – довідка (копія) від 28 червня 1938 р., видана Міщенку І.І про те, що він з 1-го червня 1936 р. по січень 1937 р. працював у художньо-живописних майстернях (копійстом) і виявив себе сумлінним працівником, який за вказаний час підготував гарні роботи для представлення в касу соціального страхування; БКМ, ДФ-318 – довідка № В/25 від 18.10.1940 р. про те, що Міщенко І.І дійсно готував ряд пейзажних творів до республіканської виставки “Ленін, Сталін і Україна”).

У 1938 р. І.І. Міщенко повернувся до Білої Церкви, готував твори для Республіканської виставки “Ленін, Сталін та Україна”, написав картини “Повернення з поля”, “Вихідний день у колгоспі”. У 1939 р. він створив картину “Шевченко – художник”, що знаходиться нині в Канівському музеї.

В листі академіка М.С. Самокиша до І.І. Міщенка від 24 травня 1941 р. розкривається ще одна грань таланту художника як портретиста (БКМ, ДФ 318/20 – фото М. Самокиша, подароване І. Міщенку 24.05.1941 р.; БКМ, НДМ-2859 – лист дружини художника М.С. Самокиша Наталії Георгіївни дочці художника Міщенка – Коваленко Вірі Іванівні м. Харків. 4 березня 1945 р.).

Останніми творами І. Міщенка є кілька ікон, виконаних для іконостасу церкви св. рівноапостольної Марії Магдалини в м. Біла Церква під час окупації міста нацистами. Богоматір Міщенко зобразив дуже схожою на свою дружину Марію, якій випало чимало страждань у житті. Можливо, що ця ікона є останньою даниною поваги до неї (БКМ, ДФ-227 – фото ікони “Образ Божої матері” І. Міщенка).

10 листопада 1941 р. І.І. Міщенка не стало. Художник помер на 65-му році життя. Похований він біля церкви св. рівноапостольної Марії Магдалини на Заріччі¹⁸ (БКМ, КВ-18227/ФН-765 – фото “Родичі художника на його могилі. 21.08 1952 р.”).

Люди, які знали І. Міщенка, бережуть добру пам'ять про цю людину. Вона – і в полотнах художника, у творінні його невтомних рук, що тримали пензель до останніх днів.

Видатна українська інтелігенція вилела квіти своєї любові до України у вінок історії і Білоцерківського краю. Берегти пам'ять про цих людей, метою життя яких було відродження нації і збереження духовності, – означає продовжувати їхню справу, любити й досліджувати свій рідний край, історію, культуру і мову свого народу.

¹ *Власенко В., Чернецький Є.* Коріння Білоцерківського державного аграрного університету : (Нариси історії). – Біла Церква, 2000. – 35 с.

² *Іванців В.* Незамулені джерела: документи про участь білоцерківців у польському листопадовому повстанні 1863 року та українських соціалістичних партіях поч. ХХ ст. // Поросся. Студії з історії Південної Київщини. – Біла Церква, 1999. – Т. 1.

² *Власенко В., Чернецький Є.* Указ. пр. – 35 с.

⁴ *Семида Т.М.* Директор Білоцерківської гімназії М.Чалий // Протоієрей Петро Лебединцев та українське відродження ХІХ – початку ХХ ст. : Матеріали наук. читань 29 листоп. 2001 р. – Біла Церква, 2002. – С. 43–46.

⁵ *Діденко Л.* Петро Гаврилович Лебединцев // Протоієрей Петро Лебединцев та українське Відродження ХІХ – початку ХХ ст. : Матеріали наук. читань 29 листоп. 2001 р. – Біла Церква, 2002. – С. 1.

⁶ Від 1998 р. до 2002 р. надруковано 6 випусків “Краєзнавчих читань імені о. Петра Лебединцева”.

⁷ *Коломієць В.* Ілля Нізков – представник славної плеяди педагогів початку ХХ ст. // Протоієрей Петро Лебединцев та українське Відродження ХІХ – початку ХХ ст. Матеріали наук. читань 29 листоп. 2001 р. – Біла Церква, 2002. – С. 77–91.

⁸ *Шабатін І.М.* 1917–1920 роки на Білоцерківщині (факти, документи). – Біла Церква, 1927. – С. 8.

⁹ Панам Нізковим не місце в радянській школі // Рад. нива. – 1930. – 13 верес.

-
- ¹⁰ Народный учитель. – 1928. – № 24. – 13 июня // БКМ НДМ-3271/5.
- ¹¹ *Иваск У.Г.* Описание русских книжных знаков (exlibris). – М., 1905. – С. 318.
- ¹² *Wedzicha L.* Korezpondencianuzmatyczna Michala Greima // Wiadomjzci numizmatyczne. – 1987. – № 3. – S 137.; *Болсуновский К.В.* Антонович В.Б. как нумизмат : Ист. очерк. – СПб., 1912. – С. 6.
- ¹³ Экслібрис. – Л., 1932. – Вип. 1. – 48 с.
- ¹⁴ *Стародуб О.В.* Розвиток краєзнавчого руху на Півдні Київщини (2-а пол. ХІХ – початок 30-х років ХХ ст. // Юр'ївський літопис. – Біла Церква, 1996. – № 1.– С.88–90.
- ¹⁵ Наук. арх. Ін-ту археології НАН України, ф. 10, од. зб. 16.
- ¹⁶ Дзбановський Петро Максимович (бл. 1867–1929?) – любитель археології, нумізматики та церковної старовини. Багато років був настоятелем парафій на Таращанщині. Приятелював із К. Болсуновським та С. Дроздовим, підтримував наукові стосунки з Білоцерківськими науковими товариствами – охорони пам'яток та краєзнавчим. Передав частину своєї колекції, в тому числі амулети, до Білоцерківського музею (Інвентарна книга БКМ 1924 р.).
- ¹⁷ ЦДІАК України, ф. 1196, оп. 1, спр. 18, арк. 9.
- ¹⁸ *Козаченко В.А.* Художник І.І.Міщенко та його вплив на розвиток культурного життя Білої Церкви в 1920 роках // Протоісрей Петро Лебединцев та українське Відродження ХІХ – початку ХХ ст. : Матеріали наук. читань 29 листоп. 2001 р. – Біла Церква, 2002. – С. 92–94.